

21. Назаренко А.В. Западноевропейские источники // Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М., 1999. – С. 288-289.
22. Котляр М.Ф. Розвідувальна діяльність у Київській Русі // Воєнна історія. – 2002. – № 2 – С. 20-28.

Гедин М.С., канд. истор. наук, доцент кафедры истории Украины, страноведения и туризмозведения.

Аскольдовое крещение Руси в научном наследии М.А.Максимовича. В статье анализируются взгляды выдающегося украинского историка М.А.Максимовича на роль князей Аскольда и Дира в формировании и становлении государственности на Руси в середине IX века. Особое внимание уделяется анализу взглядов учёного на проблему христианизации Руси в середине IX века, как одному из самых важных вопросов украинской истории. Безусловную важность данного вопроса часто подчёркивал и сам М.А.Максимович, так как речь шла о истоках христианского учения на землях современной Украины и его распространению до начала формирования государства на Руси. Определено, что на взгляд М.А.Максимовича, христианизация Руси в середине IX века была закономерным событием, тесно связанным с общей общественно-политической ситуацией в мире и имела определяющее влияние на дальнейшее культурно-историческое развитие восточных славян.

Ключевые слова: М.А. Максимович, Аскольд, Дир, Русь, внешняя политика, христианизация.

Gedin M.S., Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the Department of the History of Ukraine, Regional Geography and National Tourism of Kyiv National Linguistic University.

Askold's christening of Rus' in the scientific heritage of M.O. Maksymovych. In the article the views of the famous Ukrainian historian M.O. Maksimovich on the role of Princes Askold and Dir in the formation and statehood of Rus' in the middle of IX century are analyzed. The special attention is paid to the analysis of scientific views on the problem of the christening of Rus' in the middle of IX century as one of the main issues of Ukrainian history. The undoubted importance of these issues is repeatedly emphasized by M.O. Maximovich concerning the origin of the Christian doctrine on the lands of modern Ukraine and its expansion to the beginning of the formation of the state in Rus'. It is determined that in the opinion of M.O. Maximovich, the christening of Rus' in the middle of the IX century was a natural event of the international importance, closely related to the general socio-political situation in the world and had a significant influence on the further cultural and historical development of the Eastern Slavs.

Key words: M.A. Maksimovich, Askold, Dir, Rus', foreign policy, christening.

УДК 94:061.23ТЧХ](477-25)"18/19"(045)

Ступак Ф.Я.,

докт. істор. наук, професор кафедри організації охорони здоров'я та соціальної медицини
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Сторінка історії товариства червоного хреста

У статті аналізуються певні особливості діяльності Товариство Червоного Хреста, Київської громади сестер милосердя. Прослідкована історія зведення будівель для закладів громади, які й сьогодні прикрашають місто. Структуровані джерела коштів громади. Зазначені імена відомих благодійників, які зробили значний внесок у діяльність організації. Наводиться перелік авторитетних на той час вчених-медиків, які брали участь у діяльності цієї структури. Висвітлена така важлива складова, як створення курсів сестер милосердя.

Ключові слова: Товариство Червоного Хреста, громада сестер милосердя, курси, будівлі, медичні заклади, кошти, благодійна діяльність, безкоштовні ліжка.

Постановка проблеми. В реконструкції минулого вагоме значення має вивчення особливостей суспільного буття, надто такої проблеми, як благодійна діяльність. Саме добродійність була притаманною для діяльності Товариства Червоного Хреста, підвідомчих йому організацій, зокрема громад сестер милосердя. Серед останніх досить потужною була Київська громада сестер милосердя. Діяльність благодійної мережі загалом, і Товариства Червоного Хреста зокрема, знайшли відображення у великому пласті джерел та

літератури. При цьому в контексті означеної проблеми виділяються деякі капітальні видання [1,3,8]. Окреслене питання знайшло відображення в журнальних публікаціях відомого дослідника Є. Максимова [5], у матеріалах до всеросійської виставки [2], у цікавих регіональних працях [6,7], у монографіях сучасних дослідників історії доброчинності [9,10]. Окрема праця висвітлює історію громади сестер милосердя Києва [4]. У статті спробуємо узагальнити і підсумувати характерні особливості діяльності великого об'єднання і конкретизуємо її на прикладі Київської громади сестер милосердя.

Значна благодійна діяльність притаманна Товариству Червоного Хреста, яке мало мережу місцевих відділень. При Київському місцевому управлінні товариства з ініціативи дружини генерал-губернатора Л. Безак, створили дамський комітет, який збирав кошти для створення запасного капіталу на випадок війни. Дамський комітет взяв під своє опікунство підготовку сестер милосердя для медичних закладів. 9 листопада 1871 р. було затверджено правила для сестер милосердя госпіталів [4, с. 6], і їх праця набула законодавчого нормування. Правила надали сестрам милосердя статус помічників лікарів у догляді за хворими, у підтриманні порядку в госпіталі. Їм надавали помешкання, харчування і грошове утримання. За правилами, затвердженими Міністром внутрішніх справ у січні 1875 р., товариству надавали право готувати сестер у військових госпіталях і лікарнях. Діяльність товариства Червоного Хреста активізувалася під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. – надавали допомогу сім'ям осіб, призваних до армії, пораненим воїнам та їхнім родинам. На початку війни об'єднання мало 55 відділень, 7 громад, 1279 сестер, що було недостатньо. Вдалися до негайної підготовки сестер милосердя на спеціальних курсах. Такі курси працювали і в Києві, два випуски яких склали 61 особу. Організації курсів активно сприяв професор Ю. Мацон. Очевидна корисність такої справи сприяла зростанню мережі курсів.

За статутом Товариство Червоного Хреста мало на меті сприяти вітчизняній військовій адміністрації у догляді за пораненими і хворими воїнами і надавати їм медичну та іншу підтримку. При цьому допомога стосувалася хворих і поранених воїнів вітчизняної чи союзної армії, а також неприятельської армії. У мирний час діяльність союзу не припинялася і полягала у здійсненні підготовчих заходів для належного забезпечення потреб на випадок війни; надавалася всяляка допомога скаліченим військовослужбовцям, населенню, що потерпіло від війни чи стихійного лиха. До цього слід додати, що Товариство Червоного Хреста могло надавати допомогу іноземним арміям у війнах інших держав. Покликаний діяти під час війни, Червоний Хрест продовжував діяльність і в мирний час, допомагав уже не жертвам війни, а хворим взагалі і це увійшло в правило, стало практичним догматом. Значної уваги надавали удосконаленню організації союзу, щоб війна не захопила його зненацька і ніяка випадковість війни не дезорганізувала б його діяльність, тому вважали найкращою школою досвіду і підготовки участь Червоного Хреста у подоланні наслідків різних негараздів, зокрема голоду, епідемій, землетрусів, паводків, пожеж тощо. Прикладом участі союзу в подоланні лихоліття може бути його діяльність у неврожайні роки 1891–1892 рр., які супроводжувалися голодом, холерою та іншими епідеміями. У губерніях, які постраждали, були створені особливі губернські опікунства у складі місцевих управлінь Червоного Хреста і представників громадськості, а також міські, повітові та сільські опікунства. У 1901 р. у неврожайні губернії направляли лікарсько-харчувальні загоны, зокрема у Катеринославську губернію.

Отже, робота і структура Червоного Хреста, помічника військово-медичної організації, у деякі періоди значно зростала.

У 1902 р. товариство налічувало 713 установ, а громад сестер милосердя на початку століття налічувалося 89 [4, с. 168].

Відповідно до статуту Червоний Хрест надавав допомогу інвалідам і військовослужбовцям, постраждалим у минулих війнах, одноразовими грошовими виплатами, забезпеченням протезами, лікуванням на мінеральних водах і кліматичних станціях, де спілка мала свої колонії, безплатним лікуванням у лікарнях, розміщенням у богадільні. В історії Червоного Хреста лишилася слід діяльності із надання допомоги переселенцям. Зазначене свідчить про чисельність і різноманітність форм діяльності філантропічного союзу.

Місцеві організації союзу очолювали представники керівної верхівки, що свідчить про намагання центральної влади обмежувати елементи самостійності і тримати під контролем їхню діяльність.

Після російсько-турецької війни Головне управління Червоного Хреста запропонувало

засновувати громади сестер милосердя і забезпечувати їх перший час після війни, що й стало поштовхом до заснування громади сестер милосердя у Києві. Справа організації була доручена дамському комітету місцевого управління Червоного Хреста на чолі з М. Дрентельн.

Першого жовтня 1878 р. Київська громада з 15 сестер милосердя розпочала діяльність. У 1880 р. відкрили амбулаторію з безкоштовною видачею ліків [1, т. 2, с. 5].

Перший час Київська організація сестер милосердя розміщувалася на території Олександрівської лікарні, а з 1 липня 1881 р. перейшла у наймане приміщення (на розі В. Васильківської і Жилянської). У порядку денному було питання про будівництво власних приміщень. Його вирішенню поспривав Микола Терещенко, який асигнував кошти для придбання ділянки землі по вул. Маріїнсько-Благовіщенська, 75 (тепер вул. Саксаганського) і будівництва приміщення для громади. У 1883 р. за проектом академіка архітектури В. Сичугова та військового інженера В. Катеринича звели дві будівлі, де розмістилися громада, амбулаторія, аптека і лікарня на 12 ліжок. Амбулаторія надавала місту відчутну підтримку у наданні медичної допомоги населенню (у 1882 р. – 24 264 хворим), що було належно оцінено міською думою. Починаючи з 1883 р. на утримання амбулаторії призначили щорічну субсидію – тисячу рублів, а в 1911 р. – 6 тисяч [9, с. 137].

Важлива ланка діяльності громади – підготовка й утримування сестер милосердя. Для цього використовували власні медичні заклади і військові госпіталі, міські, земські й приватні лікарні. 5 жовтня 1882 р. відкрили курси сестер милосердя за спеціальною дворічною програмою. Протягом десяти років (1890–1900) курсами завідував професор В. Підви́соцький, а згодом професор П. Морозов. Із 1911 р. діяли також курси підготовки запасних сестер Червоного Хреста. Власні медичні заклади громади виконували подвійну функцію: надавали безкоштовну медичну допомогу населенню, а також надавали медичним сестрам практику із догляду за хворими.

3 січня 1884 р. відкрили Подільське відділення амбулаторії, де на кошти М. Терещенка (6 тис. руб.) утримували три ліжка імені Миколи Артемовича Терещенка і його дочок Єфросинії та Ольги. Кошти на утримання Подільської амбулаторії надходили від Ф. Терещенка – тисяча рублів протягом п'яти років, а потім від М. Терещенка – щорічно 600 рублів протягом десяти років. Подільська амбулаторія спочатку розміщувалася на вул. Покровській у флігелі садиби М. Дегтерева, а згодом перейшла у нове, сучасно оснащене приміщення по вул. Хоревій, збудоване на кошти М. Терещенка.

21 лютого 1885 р. Київська громада сестер милосердя набула найменування «Маріїнська» і опікунство імператриці. Статут громади затверджений 4 жовтня 1885 р., а запроваджувався з 1 січня 1886 р. [9, с. 138].

У 1886 р. М. Терещенко надав 30 тис. руб. для будівництва лікарні, що було здійснено у 1889 р. У лікарню приймали переважно хірургічних хворих. Лікарня мала 18 ліжок безкоштовних і три з оплатою від 10 до 20 рублів за місяць; тут було 12 чоловічих і 6 жіночих ліжок, а за профілем – 16 хірургічних і 2 офтальмологічних [7, с. 162]. Подільське відділення амбулаторії мало 3 безкоштовних ліжка. До 1890 р. медичну допомогу надавали лікарі-засновники без будь-якої винагороди, серед них був відомий клініцист професор Є. Афанасьєв. У 1890 р. була запроваджена оплата 5 копійок за рецепт, однак платний рецепт проіснував лише рік. Микола Терещенко надав 20 тис. руб. і від нього ж щорічно надходило 800 руб., що дало можливість відмінити оплату за рецепт. Платний рецепт зменшив кількість відвідувань амбулаторії, що свідчить про важливість безкоштовної медичної допомоги для незаможних верств населення.

У 1897 р. в Києві виникла й стала швидко поширюватися тифозна епідемія. На заклик адміністрації міста Маріїнська амбулаторія була перетворена у тимчасовий тифозний барак на 40 ліжок, яким став завідувати лікар Яроцький за загального керівництва професора К. Трітшеля. У лазареті надали допомогу 102 хворим, а на його утримання витрачено близько 2 тис. руб. [4, с. 61].

У 1901 р. було зведено нову двоповерхову кам'яну будівлю лікарні за проектом підполковника Седельникова, у чому декілька років була нагальна потреба. Вона була розрахована на 28 безплатних і 12 платних ліжок.

Важливий штрих діяльності Київської громади – протягом 1904 р. на театр російсько-японської війни з Києва було відправлено 50 сестер милосердя [9, с. 139].

Значну роботу лікарня провела у 1905 р. Коштом Надії Володимирівни Терещенко лікарню розширили на 20 ліжок для евакуйованих з Далекого Сходу поранених воїнів [4, с. 71].

Для стабільності та надійності структури, готовності діяти в годину воєнного лихоліття особливу увагу надавали курсам підготовки запасних сестер, навчанню черниць і послушниць догляду за пораненими і хворими.

У випадку втрати працездатності і в похилому віці сестри милосердя Київської громади отримували пенсії, надавався притулок, який був відкритий 1 жовтня 1910 р. і був розрахований на 17 місць [4, с. 100].

За даними, які демонстрували на Київській всеросійській виставці, кошти Київської громади сестер милосердя станом на перше січня 1912 р. склали 632 669 руб. 60 коп [2, табл. 1].

У 1913 р. на місці дерев'яних будівель за проектом архітектора В. Рикова звели триповерховий будинок у стилі італійського ренесансу з роботами скульптора Ф. Балавенського – це були алегоричні образи «Любов», «Милосердя», «Життя», «Медицина». У будівлі були кімнати для 200 сестер милосердя (до цього лише для 60-ти), домової церква, приміщення для курсів, аудиторії на 100 і 200 місць, спеціалізовані медичні кабінети, оснащені за останім словом науки. Не можна не подивуватися темпам тогочасного будівництва – будинок урочисто закладено 10 травня 1913 р., а вже 14 листопада того ж року відбулося його освячення, причому в день святкування 35-річчя організації [9, с. 139].

У 1913 р. налічувалося 92 штатних сестри милосердя та 26 учениць. Про відчутні обсяги допомоги амбулаторії від часу заснування до 1 жовтня 1913 р. свідчить 1 753 219 відвідувань, а в лікарні і прийомному покої від заснування до 1 жовтня 1913 р. побувало 5 919 чол. [4, с. 63, 71].

У роботі активну участь брали відомі медики Є. Афанасьєв, М. Миловидов, П. Морозов, О. Павловський, В. Підвисоцький, К. Трітшель, М. Черняхівський та інші.

Для утримання громади у час її заснування було започатковано фонд, засновники якого прийняли рішення протягом десяти років вносити певні суми: Києво-Печерська лавра – 600 рублів щорічно, Митрополит Київський і Галицький – 400 рублів, М. Терещенко – 300, І. Бродський – 300, Ф. Терещенко – 200, М. Дегтерев – 100, Я. Тарновський – 100, Р. Штейнгель – 100 і М. Штейнгель – 50 рублів та ін. [4, с. 22]

Для громади надходили кошти від Головного управління Товариства Червоного Хреста, Київських губернського земського і міського управління, від заходів громади (лотерея-алеґрії, проведена 8 квітня 1890 р., за всіма видатками дала чистого прибутку 5 265 руб. 30 коп.), карнавокових зборів, пожертвувань, процентів на капітал, оплати за роботу сестер; платних ліжок; членських внесків [9, с. 141].

Усі капітали громади поділялися на чотири види: 1) видаткові (на поточний період); 2) запасні (для потреб воєнного часу); 3) інвалідні; 4) спеціальні (особливого призначення).

У 1913 р. недоторканий капітал на утримання 29 безкоштовних ліжок складав 107 тис. руб., а трьох ліжок Подільського відділення – 9 тис. О. Пирогова внесла 6 тис. руб. на утримання двох безкоштовних ліжок імені М. Пирогова. П. Лупандіна внесла 15 тис. руб. для заснування п'яти безкоштовних ліжок. Дружина Миколи Терещенка Пелагея Георгієвна та їх дочки Варвара Ханенко і Єфросинія Терещенко внесли по 3 тис. руб. для утримання трьох ліжок. О. Демидова, княгиня Сан-Дonato, надала 7 тис. руб. для утримання двох ліжок. Зазначене свідчить про вагомість внеску благодійників у діяльність даної інституції [9, с. 142–143].

Перша світова війна активізувала діяльність общини. На театр воєнних дій відправили госпіталь на 200 ліжок і рухомий лазарет на 50 ліжок. У серпні 1914 р. громада відкрила лазарет на 230 ліжок [9, с. 142]. Сестри милосердя працювали у медичних закладах громади і Київського благодійного товариства, Київському військовому госпіталі, в інших містах, у тимчасових лазаретах, зокрема у маетку Терещенків у м. Червоному [9, с. 142]. Враховуючи потреби воєнного часу, крім дворічних курсів сестер милосердя і однорічних курсів сестер запасу, Маріїнська громада відкрила тримісячні прискорені курси медичних сестер. Частина приміщень надали французькому госпіталю [9, с. 142].

Товариство Червоного Хреста мало нагородні знаки. У 1899 р. встановлено знак Червоного Хреста як нагорода за безкорисливе служіння справі людинолюбства і за здійснення та розвиток добродійних завдань Червоного Хреста; зворотний бік знаку мав надпис: «Больши сея любве никтоже иматъ, да кто душу свою положитъ за други своя» [9, с. 142]. Нагороду отримували члени Товариства Червоного Хреста (чоловіки) за видатні заслуги у наданні допомоги хворим і пораненим у час війни та нужденним у час суспільних лихоліть, за створення закладів Червоного Хреста і тривале керівництво ними. Знак був у вигляді золотого хреста, покритого червоною фініфту. Його вважали високою нагородою.

Іншу нагороду – знак Червоного Хреста з надписом «Возлюбиши ближняго твоего, яко сам себе» могли отримати особи різної статі [9, с. 142].

Зазначимо, що Товариство Червоного Хреста вибірково підходило до питання допомоги нужденним. Впадає у вічі активізація діяльності цього добродійного об'єднання через екстраординарні причини. Необхідно підкреслити, що це об'єднання загальноросійського статусу не припинило своєї діяльності й після 1917 р., що пояснюється його міжнародним значенням і аполітичністю.

Добродійна та медико-соціальна діяльність потужної мережі різних організацій сприяла пом'якшенню соціальної напруженості, підтримці нужденних прошарків населення. Відчутне і особливе значення у цьому належало Товариству Червоного Хреста, його закладам, громадам сестер милосердя, зокрема Київській громаді. І це було дуже важливо, адже сприяло вирішенню важливої проблеми щодо підтримки незаможних соціальних верств.

Подальші дослідження слід спрямувати на виявлення нових важливих і цікавих фактів діяльності Товариства Червоного Хреста в цілому, Київської громади сестер милосердя.

Список літератури:

1. Благотворительность в России: в 2 т. – СПб.: б. и., б.г.
2. Благотворительные общества г. Киева на Киевской всероссийской выставке 1913 года. – К.: Тип. И.И.Чоколова, 1913. – 32 с.
3. Благотворительные учреждения Российской империи: в 3 т. – СПб.: б. и., 1900.
4. Иваницкий-Василенко С. М. Киевская Мариинская община сестер милосердия. – К., 1913. – 103 с.
5. Максимов Е. Д. Наши благотворительные ведомства и учреждения, «на особых основаниях управляемые» // Трудовая помощь. – 1903. – № 1. – С. 1–39; № 2. – С. 151–175; № 3. – С. 321–350.
6. Мозговой В. Г. Общественная и частная благотворительность в Киевской губернии. – К., 1885. – 91 с.
7. Сахновский В. Н. Врачебно-санитарные учреждения г. Киева. – К., 1896. – 262 с.
8. Сборник сведений о благотворительности в России. – СПб., 1899. – 1207 с.
9. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва. – К.: Хрещатик, 1998. – 208 с.
10. Ульянова Г. Н. Благотворительность в Российской империи, XIX – начало XX века. – М.: Наука, 2005. – 403 с.

Ступак Ф.Я., доктор истор. наук, профессор кафедры организации здравоохранения и социальной медицины Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца.

Страница истории Общества Красного Креста. В статье анализируются некоторые особенности деятельности Общества Красного Креста, Киевской общины сестер милосердия. Прослежена история возведения зданий для заведений общины, которые и сегодня украшают город. Структурированы источники средств общины. Указаны имена известных благотворителей, которые сделали значительный вклад в деятельность организации. Наводится перечень авторитетных на то время ученых-медиков, которые принимали участие в деятельности этой структуры. Освещена такая важная составляющая, как создание курсов сестер милосердия.

Ключевые слова: Красный Крест, община сестер милосердия, курсы, здания, медицинские заведения, средства, благотворительная деятельность, бесплатные кровати.

Stupak F.Y., Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Organization of Healthcare and Social Medicine of the Bogomolets National Medical University.

Page of the history of the Red Cross Society. The article analyzes some features of the activities of the Red Cross as well as the Kiev community of Sisters of Charity. The history of the construction of buildings for the institutions of above mentioned community is studied in the article, which even today decorate the city. The sources of funding of the community are structured. The names of well-known philanthropists who made the significant contributions to the organization are mentioned. The list of reputable medical scientists who participated in the activities of this structure in that period is provided. Such an important component as the creation of courses for Sisters of Charity is highlighted.

Key words: Red Cross, Sisters of Charity community, nurses, courses, buildings, medical facilities, funds, charitable activities, free of charge beds.